

ПАНЧЕВАЧКО ЧИТАЛИШТЕ

Часопис Градске библиотеке Панчево, година VI, број 10, мај 2007.

Двадесет година од смрти Владимира Алексејевича Мошина

Научник чије дело не може бити заборављено

Поводом значајне годишњице, двадесет година од смрти Владимира Алексејевича Мошина (1894–1987), у Руском дому у Београду је 25. јануара ове године одржано вече посвећено сећању на великог научника. Вече је отворио професор Андреј Тарасјев сећањима на дружење и пријатељство са В. А. Мошином и његовом породицом. Затим је о његовом готово целокупном научном опусу говорио његов ученик професор Ђорђе Трифуновић. Он се дотакао школовања В. А. Мошина у Санкт Петербургу, Кијеву и на крају у Краљевини СХС, поменуо имена научника са којима је Мошин сарађивао и од којих је учио (Вернадски, Добровољски, Маслов, Тарановски, Соловјов, Погодин) и истакао научна подручја у којима је Мошин постао мајстор свог заната, посебно у области науке о правним споменицима византијске и српске дипломатике. Затим је говорио о његовом истраживању палеографске српске рукописне грађе (нотарске књиге, датирана документа), о његовим филигранолошким истраживањима (нашу грађу В. А. Мошин је увео у светску филигранологију), о истраживању ћирилских рукописа у Југославенској академији знаности и умјетности у Загребу, што је била прекретница у начину описивања рукописа и именовања типа писма.

Мирјана Живојиновић, такође једна од ученица В. А. Мошина, говорила је о Мошиновим истраживањима српских и грчких докумената на Светој гори (о Мошину као историчару Свете горе).

Посебно су занимљива била сећања Љупке Василев на заједнички рад са В. А. Мошином у Археографском одељењу Народне библиотеке у Београду, где је Мошин формирао значајну збирку филиграна, фототеку рукописа и збирку илуминација (копије на паусу минијатура, орнамената, више хиљада иницијала и заставица), о његовој иницијативи да се раде албуми – збирке повеза. Том приликом Мошин је Археографском одељењу поклатио своју вредну библиотеку, а одељење је израдило печат са Мошиновим именом.

На крају је о својим сећањима на В. А. Мошина говорио Дејан Дејановић, православни свештеник, који се са њим сретао у време када је Мошин живео и радио у Загребу.

При крају живота у својим *Сећањима*, која су потписана у Лењинграду 17. октобра 1980. године, у

последњем поглављу под насловом „Незавршени радови и могући планови”, сумирајући свој рад у југословенској науци, Мошин каже:

„Од мојих великих планова остала су незавршена три главна пројекта: *Речник старо-српског језика*, *Јужно-словенска палеографија* и *Хронологија српске историје средњег века*.”¹

Прва тема се још увек налази у процесу рада, а за две следеће припремљен је богат материјал, али уз садашње стање мога здравља (ослабели вид) – моја закључна синтеза и књижевно-научна обрада постојећег материјала могући су само уз помоћ неког од мојих пријатеља-ученика.”¹

Рад на речнику старосрпског језика на научно-етимолошкој основи, слично познатом речнику Ђуре Даничића из средине деветнаестог века², Мошин је, на захтев Српске књижевне задруге, организовао током првих година руковођења Археографским одељењем Народне библиотеке. За тај посао је формирао групу сарадника који су радили под његовим руководством. Како је првобитно било замишљено „свака речничка јединица-картица требало је да садржи старословенску реч написану правописом српске рецензије XIV века са одговарајућим полазним старословенским обликом, са одговарајућом грчком или латинском речи, са преводом на савремени српскохрватски језик са свим нијансама значења одговарајуће речи, потврђеним цитатима из старе српске писмености (по систему *Материјала* И. Срезневског)³, са упоредним преводом на француски језик у односу на различите термиолошке изразе (богословске, правне и др.) и са кратким објашњењем смисла (...) Мени је припала општа редакција целог издања. Оља⁴ је прихватила редакцију француског текста. За израду текстуал-

¹ Сећања. – стр. 215.

² Речник из књижевних старина српских / написао Ђура Даничић. – у Биограду : у Државној штампарији. – 3 књ.

1 : од А-К, 1863. – XI, 521 стр.; 2 : од Л-П, 1863. – 519 стр.; 3 : од Р-Ш, 1864. – 589 стр.

³ Измаил Иванович Срезневски (1812–1880), филолог, слависта и етнолог, академик Петроградске академије наука (1851). Значајни су му радови из руског језика, археологије, етнографије словенских народа, историје староруске књижевности и описа споменика словенске писмености. Најзначајније дело: *Материјали за речник старог језика*.

⁴ Супруга Владимира Алексејевича Мошина.

ног дела речника планирано је коришћење најважнијих речника српског и старословенског језика Миклошича⁵, Даничића, Срезневског, Дјаченка⁶ и др., а такође и регистри уз научна издања споменика, Јагића,⁷ Стојана Новаковића⁸ и др., напоредо са објављеним текстовима старосрпске књижевности, без обавезе самосталног ексцерптирања из необјављених рукописа.”⁹

Овај посао је у великој мери био обављен у току првих пет година рада, пре одласка В. А. Мошина из Београда у Скопље, а затим постепено допуњаван под руководством Димитрија Богдановића, који је прихватио да уради завршни текст за штампану. О насталим проблемима на изради *Речника* В. А. Мошин је у својим *Сећањима* написао: „Последње питање садржи један број сложених проблема како са формалне стране спољашњег изгледа текста, тако и по питању садржаја, посебно потребе цитирања делова текста који објашњавају нијансе значења одређених речи. Пошто је велики број таквих примера био позајмљен из староруских споменика, што би, с друге стране, стварало велике проблеме приликом штампања књиге и веома задржавало издавање, опште мишљење је било да треба изоставити тај материјал. Тиме се у корену мењао аналитички карактер речника. У вези са тим морале су се повући и многобројне напомене енциклопедијског карактера за многобројне нијасне богословске, филозофске, правне изразе и термине и појмове из свакодневног живота, чиме се веома умањивала образовна, просветитељска и информативна вредност речника. Ја нисам имао могућности да оспорим ту одлуку која је наишла на подршку и код неких филолога. Али чак и у овом облику, због презаузетости Д. Богдановића другим важним научним обаве-

зама, рад на завршној редакцији је одлаган из године у годину. Не скривам да је Оља због тога била веома разочарана, јер је са искреним одушевљењем радила на француском делу речника. Много пута смо од издавача тражили извињење за кашњење и молили за одлагање рокова штампања. Моје нарушено здравље и настало полуслепило су ме натерали на нове молбе у циљу настављања започетог посла, на шта је Д. Богдановић одговорио обећањем да ће већ од наредне јесени наставити рад пошто је успео да обезбеди сталну помоћ сарадника. Ако ја не доживим завршетак овог посла, речник ће ипак изаћи, мада ни издалека у оном облику како је био

Професор Андреј Тарасјев са пријатељима и ученицима В. А. Мошина у Руском дому

замишљен и рађен током нашег заједничког рада¹⁰. Додаћу и да је о мојим објашњењима историјско-правних термина Богдановић говорио да су они толико значајни и интересантни да би их требало издати у посебној књизи која би била намењена стручњацима. Можда ће се неко од мојих пријатеља-ученика заинтересовати за тај задатак и реализовати га у интересу науке. Лидија Славева је у научном смислу потпуно спремна за тај подухват.”¹¹

Једна од тема Мошиновог бављења рукописима био је преглед јужнословенске палеографије. На словенским рукописима је радио на Атосу, тридесетих година (у првом периоду живота у Београду). Загребачки период, од 1947. до 1960, потпуно је посветио опису рукописа у вези са озбиљном студијом палеографије, филигранологије, хронологије, као и наставом филологије. Том питању је посебно био посвећен његов други београдски период, шездесе-

⁵ Франц Миклошич (1813–1891), словеначки слависта, творац упоредне граматике словенских језика, професор Универзитета у Бечу. Најважнија дела: Упоредна граматика словенских језика (на немачком четири књиге), Речник старословенског језика (*Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*), Етимолошки речник словенских језика

⁶ Полный церковно-славянский словарь / Григорий Дьяченко.

⁷ Ватрослав Јагић (1838–1923), слависта, професор универзитета у Петрограду, Бечу, Берлину, Одеси, члан свих словенских академија наука, више од 50 година централна личност славистике.

⁸ Стојан Новаковић (1842–1915), научник и државник, академик, бавио се словенском филологијом, књижевношћу, историјом, ученик Ђ. Даничића.

⁹ Сећања. – стр. 216.

¹⁰ Речник ипак није изашао.

¹¹ Сећања. – стр. 217.

те године, а тиме је био обузет и последњих десет година, после преласка у Скопље. Као резултат тих истраживања, штампани су његови многобројни радови о опису разних рукописних колекција и стручна истраживања из палеографије и филологије. Како сам каже, „Теоријски увод у I том *Ћирилских рукописа Југославенске академије*, о еволуцији политичког писма и правописа (Слово), о палеографској методи при датирању рукописа, о револуцијама у историји правописа, о палеографским правописним нормама у историји јужнословенског писма, о најстаријој ћирилској епиграфици, о периодизацији руско-јужно-словенских књижевних веза и њиховом утицају на историју писма, о илуминацији јужнословенских рукописа, о сложеној методи јужнословенске палеографије – два велика палеографска албума – Загребачки 1952. године и Скопски 1964. године, који су све до данас остали основни уџбеници у палеографији како у школском смислу, тако и са аспекта научних истраживања.”¹²

Током дванаест година предавао је словенску палеографију на палеографским курсевима у Историјском институту Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу, шездесетих година у Народној библиотеци у Београду и на Филолошком факултету Београдског универзитета, затим у Скопљу у Државном архиву и на универзитету, Филолошком и Историјско-филозофском факултету. Предлог за штампање уџбеника из ћирилске и глагољске палеографије потекао је од Државног архива у Загребу, што је Мошин, како сам каже, заједно са Вјекославом Штефанићем,¹³ с радошћу прихватио. Али због презаузетости Вјекослава Штефанића другим пословима и сличних проблема које је имао В. А. Мошин, тај посао није урађен. О томе, у још увек необјављеним *Сећањима*, Мошин каже: „Много пута ме је пожуривао Загребачки архив, који је чак обезбедио и средства и све неопходне техничке услове; много пута убеђивали су ме и стручњаци из Совјетског Савеза и са Запада да у Београду испуним тај давно задати научни циљ, а Димитрије Богдановић, који је својевремено саставио забелешке мојих предавања, понудио је своју помоћ и

сарадњу. Прошле године, за време моје болести, ја сам озбиљно разматрао то питање, имајући у виду могућу сарадњу са Д. Богдановићем, али несрећа са мојим очима осујетила је ту намеру.”¹⁴

Истражујући проблематику српске хронологије¹⁵, Мошин је дошао до закључака да се „безусловно у српској хронологији утврђује чињеница да је у употреби византијски хронолошки систем у рачунању година од настанка света са почетком године од 1. септембра у складу са почетком индикта и других хронолошких елемената Пасхалног циклуса – круг сунца и круг месеца и епакта (...) Овај став сматра се неоспорним у српским историјским истраживањима, посебно у књизи *Законски споменици* Стојана Новаковића¹⁶. Први пут ово мишљење је доведено у питање открићем историчара уметности В. Петковића¹⁷ који је код зидног сликарства с почетка XIV века, у цркви Св. Ђорђа у Старом Нагоричину,¹⁸ утврдио распоред годишњег празничног календара са почетком године по мартовском циклусу (мартовско датирање)¹⁹. Непобитност те чињенице довела је критичког С. Станојевића до претпоставке да је у постојећем случају мартовски календар примењен под утицајем венецијанског система датирања докумената са рачунањем почетком године од првог марта (...) Провера великог броја датирања показала је и низ случајева употребе датирања по септембарском календару, што налази своју аналогију у руској хронологији, где се летописање водило по мартовској години, а за црквена акта, подражавајући грчку цркву, коришћено је септембарско датирање. Све ове погледе ја сам изложио у реферату у историјском друштву у Београду 1949. године и затим у тексту о мартовском датирању, који је штампан 1951. године, где сам говорио и о мартовском рачунању година у Русији и у Византији, где се оно задржало у летописању до почетка IX века²⁰. Велико интересовање које је у научним круговима испољено за мој реферат, било је

¹⁶ Законски споменици српских држава средњег века. Књ. 5 / прикупио и уредио Стојан Новаковић. – Београд : Српска краљевска академија, 1912. – XLII, 912 стр ; 25 cm.

¹⁷ Владимир Петковић (1874–1956), археолог, упавник Народног музеја у Београду, први директор Археолошког института САНУ, стручњак за српску средњовековну уметност.

¹⁸ Насеље Нагоричино налази се источно од Куманова, десно од реке Пчиње, притоке Вардара, у средњем веку важно црквено средиште. Црква св. Ђорђа, саграђена 1312–1313, један од најзначајнијих споменика наше старе архитектуре, фреске прекривају целу унутрашњост цркве. „Својим уметничким квалитетом и очуваном живопису овај живопис улази у ред најлепшег средњовековног сликарства XIV века” (Стари црквени споменици у СР Македонији).

¹⁹ Старо Нагоричино ; Псача ; Каленић / [написали Пера Ј. Поповић, Влад. Р. Петковић ; табле бирао и снимно Јуб. Стојановић]. – Београд : Српска краљевска академија, 1933.

²⁰ Мартовско датирање (Историски гласник, I–II, Београд, 1951, 19–87).

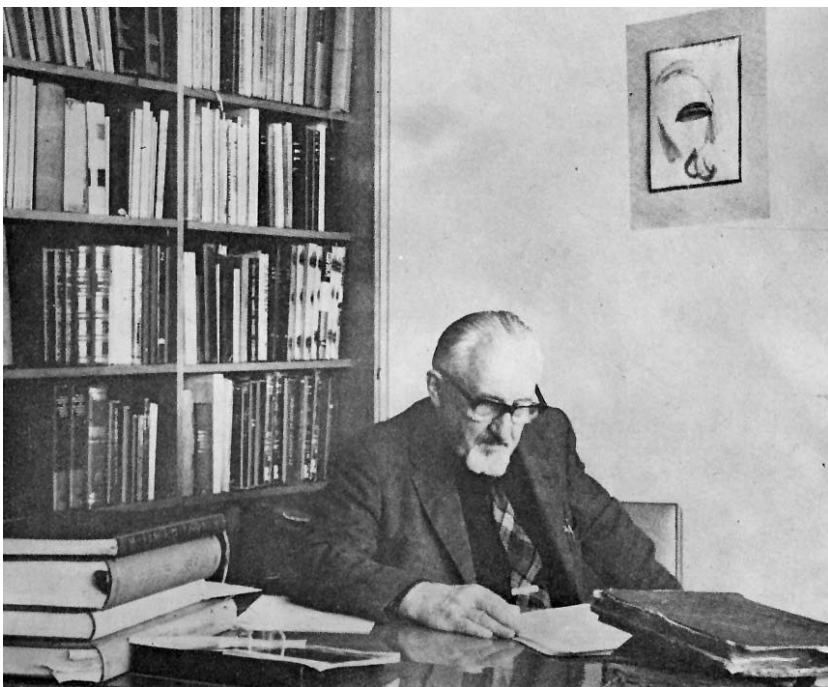
¹² Исто

¹³ Вјекослав Штефанић (1900–1975) хрватски филолог, дипломирао славистику и романистику. Проучавао глагољску баштину Крка и глагољске рукописе ЈАЗУ.

¹⁴ Сећања. – стр. 217.

¹⁵ Означаване времена, начин датирања старих српских рукописа (септембарско, где је година почињала 1. септембра, и мартовско, где година почиње 1. марта). Ова проблематика којом су се бавили српски историчари у првој половини деветнаестог века (посебно Љ. Ковачевић и И. Руварац, С. Новаковић, Љ. Стојановић, С. Станојевић; В. Ђоровић, А. Соловјов, М. Пурковић и др.), резимирана је у посебном закључку уз шестотомни рад Љ. Стојановића Стари српски натписи и записи од 1903. до 1926. године, том VI, 177–210.

умањено примедбом Острогорског у вези са хронолошким системом Теофана летописца²¹, па су научници очекивали од мене наставак ових истраживања, указујући на потребу опште ревизије српске хронологије. Ја сам започео тај посао и прикупио много потребног материјала, изневши у мојим другим радovima допунска схватања по низу питања. Тако, на пример, претпоставку о прихватању мартовског система датирања на Балкану из Русије, на прелазу из XII у XIII век, које је било у вези са оп-

Владимир Алексејевич Мошин

штим таласом руског утицаја у периоду успостављања опште политичке и црквене самосталности у Србији и Бугарској (...) губитак вида прекинуо је мој научни рад, и неко од научника ипак је дужан

²¹ Теофан (око 760–818), највећи византијски хроничар, његова Хронографија обухвата период 284–813.

„Cf. Ostrogorsky, Chronologie 1sq., где је претресена и старија литература о проблему Теофанове хронологије. В. и чланак Theophanes у R E, II. R. X (1934) 2127 sq. V. Grumel, Echos d'Or. 33 (1934) 396 sq., покушао је да неслагање између година и индикта протумачи претпоставком да Теофан није рачунао почетак године од 1. септембра већ од 1. марта. Међутим, како је показао Ф. Делгер, V. Z. 35 (1935) 154 sq., ово тумачење је неодрживо. Уп. И. Ф. Делгер, Das Kaiserjahr der Byzantiner, S. B. der Bayer. Akad. Wissensch, 1949, H. 1, S. 21, 38; Д. Анастасијевић, Царски год в Византии, Annales de l'Inst Kondakov 11 (1940) 147 сл., 170 сл. Теорију о мартовском датирању недавно је бранио и В. Мошин, Мартовско датирање, Ист. Гласник 1–2 (1951) 19 сл. Уп. Моју критику у V. Z. 46 (1953) 170 sq., из које се види да мартовско датирање није имало у Византији онај значај који су му приписивали Гримел и Мошин и да се њиме не могу објаснити хронолошке особености Теофанове хронике, која се, напротив, држи септембарског датирања” (Историја Византије / Георгије Острогорски. – Београд : Просвета, 1993. – стр. 105.)

то да уради. Можда то заинтересује Евгенија Павловича Наумова?²²

В. А. Мошин је сматрао да такву потпуну ревизију захтева и српска дипломатика која се заснивала на старој научној основи, почев од палеографске анализе сачуваних старих списа, супротно многим заблудама до којих је српску историографију довела хиперкритика настала у деветнаестом веку, указујући да заједно са тим своје репрезентативно издање чекају и српски печати чијој је објективној анализи

много пажње посветио Грегор Чремошник.²³ „Да ли ћу ја доживети остварење ових жеља – наивно је питање, али независно од тога не могу да сакријем своје задовољство од важног сазнања шта сам успео да унесем у југословенску науку, и шта сам успео да пренесем на моје сараднике и ученике. Мој научни живот за мене је био не само интересантан него и радостан захваљујући томе што је протичао у живој духовној сарадњи са младима, који су стремили знању, и са сарадницима који су са жаром прихватили моја интересовања према истраживачком раду, и у живој стваралачкој сарадњи постајали моји искрени пријатељи. Били су такви и људи старог поколења, као што су слависта Антон Совре, као Александар Васиљевич Соловјов, од којих сам ја учио, и вршњак – Г. А.

Острогорски, Миодраг Пурковић, Хрват Вјекослав Штефанић и млади ученици, који су мене одабрали за ментора. У Загребу Малик Мулић се бавио руским и јужно-словенским књижевним везама, у Београду Олга Недељковић бавила се ћирилометодијевском проблематиком и настанком старословенских рецензија и еволуцијом филологије, акцентологијом на основу њеног одраза у писму; Биљана Стигчевић бавила се текстологијом старих споменика, између осталих паримејника, Радмила Маринковић је истраживала средњовековни роман, Ђорђе Трифуновић се бавио српском стилистиком у текстовима Косовског циклуса, Димитрије Богдановић, напореда са историјско-књижевним студијама, дубоко је ушао у палеографију; Прибислав Симић истраживао је типике; у Скопљу – Вера Антић, македонска народна поезија, апокрифни текстови, Вангели-

²² Сећања. - стр. 217.

²³ Грегор Чремошник (1890-1958), професор Филозофског факултета у Љубљани, историчар и дописни члан САНУ, истраживао грађу дубровачких архива.

ца Деспотова – редакција јеванђељских текстова, Лидија Славева – вредно истраживање о еволуцији текста старословенског раздобља и политичка, феудална и социјално-економска структура Македоније под византијском и српском владавином. Највише ме је са људима зближавао стални текући посао са мојим сарадницама у архиву Југославенске академије, Вером Хофман и Љерком Мадираса, сасвим младим кадром Загребачког института историје, посебно са марљивим радником и коаутором нашег великог рада о воденим знаковима; у Београдској народној библиотеци са Биљаном Стипчевић, Љупком Васиљев, Миром Гроздановић и с Љубицом Ђорђевић, са којом ме је, као и са Биљаном, Олгом Недељковић и Богдановићем, повезао заједнички петогодишњи рад на речнику. Трудио сам се да све њих, колико сам могао, укључим у самосталан научни рад, не рачунајући на формалне образовне квалификације, радујући се успеху сваког од њих.

Таква је била и моја драга жена Ољушка, моја стална сарадница и незаменљива помоћница у моме раду, и практично, при опису рукописа и прецртавању водених знакова, при преводу мојих радова на стране језике, стваралачки живо се интересујући за сваку моју тему, улазећи у суштину проблематике и

уносећи своје погледе, дајући често вредне примедбе, које су заједно са објективном критиком допринеле продубљивању научних сазнања.”²⁴

Све ово о животу и раду овог значајног научника не бисмо могли да чујемо да није било великог пријатељства и дружења В. А. Мошина и нашег професора Андреја Тарасјева, који је и овом приликом, као и много пута раније, допринео да много тога што је руска емиграција учинила за историју српског народа не буде заборављено. Био је иницијатор одржавања и ове вечери сећања, а сусрет је завршио речима: „Хвала Мошину за оно што је учинио за српску науку и хвала Србима што су му то омогућили”.

Искрено се надамо и очекујемо да ће се остварити и оно што је професор Ђорђе Трифуновић пожелео на овој вечери – да дела Владимира Алексејевича Мошина доживе поновно ситематско издање и верујемо да овај велики научник не може бити заборављен.

*Несиба Палибрк-Сукић
Градска библиотека Панчево*

²⁴ Сећања. – стр. 223.

Исидора Секулић у Панчеву

Ове године се навршава 130 година од рођења наше велике списатељице Исидоре Секулић, а идуће године ћемо обележити педесетогодишњицу њене смрти. Овом пригодом Наташа Даквић и Софија Којевић из Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” у Београду приредиле су библиографију посвета у књигама из личне библиотеке Исидоре Секулић која ће ускоро бити објављена, а у припреми је и каталог ове библиотеке.

Вредна заоставштина Исидоре Секулић чува се као посебна целина у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” у Београду, а чине је лична библиотека, рукописи, уметничке слике, намештај и други предмети.

Ова умна жена је своју младост провела у Панчеву. Радиле је као наставница математике и природних наука, а затим је од 1897. до 1909. године била управник и библиотекар у Српској вишој девојачкој школи. Овде је и започела своју књижевничку каријеру и објавила прве прозне радове, позоришне критике и рецензије.

Име Исидоре Секулић носи једна основна школа, улица и невладина организација, а сећање на њу је још увек живо у нашем граду. Посвећен јој је један од прилога у *Књижевној типографији Панчева*, али најпотпуније податке о панчевачком периоду њеног живота пружа књига Часлава Г. Ђорђевића *Исидора у Панчеву*.

